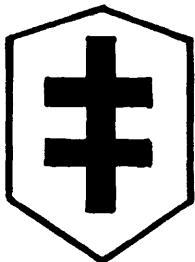

ВАЮЙ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВЫ! – К. Каліноўскі

З А
В О Л Ю
Б А Ц Ъ-
К А ў-
Ш Ч Ы Н Ы

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Ветэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў
Z V A Z A J – Magazine, published quarterly by Liaison Comm. of Byelorussian War Veterans
Address: KSBV, 57 Riverdale Ave. Toronto, Ont. M4K 1C2

Год 5

Сакавік, 1978

№ 1 (9)

25 САКАВІК

Ён прыйдзе, гэты дзень!
Ён ня прыйсьці ня можа!
Ён прыйдзе –
й загудзе вясновы буралом,
пакрышыць, разъмяце,
раськідае, зыністожыць
усё, што нам шляхі
да хаты замяло!
Ці чуец?

Аб ім
Шасьціць быльнёг аселіц,
плюць вятры ў лазе,
і звоніць крыгаў лёд.
Ахвяраю крыві
а Слова стане Целам,
і ўжо ніколі больш
ня ўстане Чорны Год.
Няхай бярэм я він
прыгнула нас, і крылы

”Уздыжем яго высока,
або ён пакрые нас”.

апалі,
й хлеб чужы нясмачны і важкі,
няхай нас апавіў

тугой агорклы вырай, –
травайма!

Ён ідзе –
Вялікі Сакавік!

Ідзе...

й пад ногі рунь
яму кладзеца, таюць
сънягі, на паплавох
зяленіцца трава...

Радзіма!
Беларусь!
Каханая, съянтая!
Багаславі нас жыць
і веру захаваць!

1950 г.

Наталья Арсеньева

КАМАНДЗЕРАУ БЕЛАРУСКИХ ВЭТЭРАНСКИХ АРГАНІЗАЦІЯЎ НА ЧУХНЕ,

БЫЎШЫХ БЕЛАРУСКИХ ВАЙСКОЎЦАЎ И НАША ГРАМАДЗТВА

НА ПАНЯВОЛЕНАЙ БАЦЬКАЎЧЫНЕ Й НА ЧУХНЕ

ВІТАЕМ ЗЪ ВЯЛІКІМ САКАВІКОМ !

Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх
Вайскоўцаў

ЗВАЖАЙ

B. Сенкевіч

ПРА ЎДЗЕЛ БЕЛАРУСАЎ НА ЗАХОДНІХ ФРАНТОХ ДРУГОЙ СУСЬВЕТНАЙ ВАЙНЫ

(Канец. Пачатак іл. у № 2(8))

Г Р У П А I

Загінула або памерла	Месца паходжаньня ніяведамае	М./пах. ведамае	Урадж. Беларусі	Афіцэры	Падафіцэры	Радавыя й ст.стральцы	% да м./п. ведамага
405	126	279	6	4	1	1	2,2

*Увага: у разъдзеле 5, Швайцарыя, ранга загінуўшых
у "Сыпісе" не падаецца.*

Паколькі нам ніяведамы дакладны колькасны стан гэтае Групы, мы змушаны абмяжавацца да працэнтнага сцьверджаньня, прычым аналіз прозывішчаў загінуўшых паказвае, што ў сваёй бальшыні гэта былі Палякі, ураджэнцы Беларусі (11). Працэнт гэты будзе аднак патрэбны пры ўстанаўленыні канчатковага ліку ўраджэнцаў Беларусі а затым і Беларусаў, якія змага-

ліся ў Польскіх Узброеных Сілах на Захадзе.

Пярэйдзем цяпер да II Групы, у якую ўваходзяць разъдзелы: 2-гі (Нарвэгія), 6-ты (Камандваныні й адъдзелы ў Ангельшчыне), 7-мы (Першая Панцырная Дывізія) і 8-мы (Брыгада Парашутыстаў). Ніжэй падаём у гэтакім-жа парадку:

Г Р У П А II

Загінула або памерла	М./пах. ніяведамае	М./пах. ведамае	Урадж. Беларусі	Афі- цэры	Пада- фіцэры	Радавыя і ст./ст.	Падха- рунжыя	Інва- ліды	Інш.	% да м./п. ведам.
79	15	64	1	—	—	1	—	—	—	1,6
755	33	722	43	11	8	20	1	2	1	6,0
1466	10	1456	126	5	32	88	1	—	—	8,7
208	1	207	35	4	4	25	2	—	—	16,9
2508	59	2449	205	20	44	134	4	2	1	8,4

Як бачым, найбольш ураджэнцаў Беларусі а затым і Беларусаў было ў Брыгадзе Парашутыстаў, бо аж 16,9 %, пасля ядзе Першая Панцырная Дывізія (8,7%), а далей Камандваныні й адъдзелы ў Вялікай Брытаніі (6,0%) і наапошку Нарвэгія – 1,6%.

Найбольш аднак нашых суродзічаў было ў арміі, якой камандаваў ген. Андерс. І гэта зусім зразумела, бо гэта былі жаўнеры, якія прыйшлі праз канцэнтрацыйныя лягеры й турмы Савецкага Саюзу і якія пакі-

нулі СССР дзякуючы польска-савецкаму дагавору з 1941 году, на падставе якога ген. Андерсу ўдалося вывесці з СССР 115 000 польскіх грамадзян (12).

Да III Групы мы аднеслі наступныя разъдзелы "Сыпісу": 3-ці (Самастойная Брыгада Карпацкіх Стральцоў), 9-ты (Польская Армія пад камандай ген. Андэсса ў СССР), 10-ты (Эвакуацыйная База ў Іране), 11-ты (II Корпус ген. Андерса) і 12-ты (Вайсковыя адъдзелы на Сярэднім Усходзе).

Г Р У П А III

Загінула або памерла	М./пах. ніяведам.	М./пах. ведамае	Урадж. Беларусі	Афі- цэры	Пада- фіцэры	Радавыя і ст./ст.	Падха- рунжыя	Інва- ліды	Ранга ніяведам.	% да м./п. ведамага
212	2	210	8	1	5	2	—	—	—	3,8
2882	597	2285	408	15	88	301	2	1	1	17,9
733	107	626	140	5	25	108	2	—	—	18,8
4905	36	4869	1002	40	226	718	18	—	—	20,6
201	5	196	25	8	5	11	—	—	1	12,8
8933	747	8186	1583	69	349	1140	22	1	2	19,3

ЗВАЖАЙ

3

ГРУПА IV

(Частка II "Сыпісу" – Ваенна-Марская Флёта й Частка III – Паветраныя Сілы)

461	84	377	45	5	9	31	-	-	-	11,9
2177	470	1707	126	44	76	6	-	-	-	7,4
2638	554	2084	171	49	85	37	-	-	-	8,2

ГРУПА V

(Часткі IV і V "Сыпісу")

491	86	405	103	-	-	-	-	-	-	25,4
-----	----	-----	-----	---	---	---	---	---	---	------

Падсумоўваючы ўсе Групы, атрымаем наступную карціну:

Загінула або памерла	М./пах. ведамае	М./пах. Беларусі	Урадж.	Афі- цэры	Пада- фіцэры	Радавыя і ст./ст.	Падха- рунжыя	Інва- ліды	Ранга нівядам.	% да м./п. ведамага
14 975	1 572	13 403	2 068	142	479	1 312	26	3	3	15,4

Як мы ўжо зазначылі раней, на 1 ліпеня 1945 году колькасны стан Польскіх Узброеных Сілаў дасягаў 228 000 чалавек (210 000 наземныя войскі, 3 720 ваенна-марская флота і 13 480 паветраныя сілы) (13). ?аючы гэтыя даныя й ведаючы працэнт тых, што паходзілі зь Беларусі, гэта значыць, што былі ўраджэнцамі этнографічнае Беларусі (14) мы зусім лёгка атрымаем іх запраўдны лік – 35 112 чалавек! Паколькі працэнты мы ўстанавілі на аснове месца нараджэння, мы ўніклі тых, што жылі на Беларусі але там не радзіліся і якія былі прыбыўшым элемэнтам, элемэнтам наплыўным зь іншых частак Польшчы: асаднікі, адміністрацыя і г.п.

Ведаючы канкрэтны лік ураджэнцаў Беларусі, нам няцяжка будзе ўстанавіць і прыблізны лік Беларусаў, што знаходзіліся ў Польскіх Узброеных Сілах на Захадзе ды бралі актыўны ўдзел у змаганыні супраць гітлераўскай Нямеччыны. Залежыць толькі ад крытэрыяў, якімі будзем паслугоўвацца.

Вядома, што польскія статыстыкі адносна этнічных судносінаў у міжваеннай Польшчы былі штучныя, адмыслова раздутыя ў карысыць Паліакаў і нязгодныя з праўдай (15). Гэтых тэндэнцыйных статыстыкай польскія эмігранты прытымоўваюцца яшчэ й цяпер у сваіх прэтэнсіях на беларускія землі (16), хаця мала хто ў іх верыць. Досьледы беларускага навукоўца Міколы Волаціча паказалі, што лік запраўдных, этнічных Паліакаў у Захадній Беларусі быў адно 5,9% (17). Калі-б мы прытымоўваліся гэтага працэнту і пры ўстанаўленыні ліку Беларусаў-жаўнераў Польскіх Узброеных Сілаў на Захадзе, мы атрымалі-б наступную лічбу: 33 040. Такім чынам, з агульнае лічбы 35 112, на Паліакаў выпадала-б 2 072 чалавек. Гэта лік максимальны.

Але існуюць яшчэ й іншыя крытэрыі, якія будуць, магчыма, больш дакладныя й больш блізкія да рэчаіснасці, асабліва, калі возьмем пад увагу некаторыя спэцыфічныя фактары, якія зрабілі ўплыў пры тварэнні польскіх узброеных сілаў на чужыне як, прыкладна той факт, што сярод тых, што выехалі з СССР

быў значны працэнт дэпартаваных Паліакаў з Захадній Беларусі, якія хоць і былі элементам наплыўным але радзіліся ўжо ў Беларусі – гэта штогодні кантыгент прызыўных 1919-1925 гадоў, якія фігуруюць як "ураджэнцы Беларусі". Аднэй з гэтых крытэрыяў ёсьць працэнт афіцэраў і падафіцэраў з аднаго боку й радавых з другога. Бязумоўна, гэта ня значыць, што ўсе афіцэры былі Паліакамі. Абсалютна не! Гэтаксама, як далёка ня ўсе падафіцэры былі імі, хаця сярод гэтай групы было больш элемэнту спалянізаванага чымся сярод радавых жаўнераў. Нам ведама, што сярод афіцэрскага складу было шмат Беларусаў, прычым съведамых нацыянальна (18). Яшчэ больш было іх сярод падафіцэраў. Гэтаксама былі й Паліакі сярод радавых.

Але дапусьцім, што гэтакі падзел адпавядае этнічным судносінам у польскай арміі. У такім выпадку мы атрымаем наступныя даныя: паколькі сярод загінуўшых і памершых афіцэраў і падафіцэраў ураджэнцаў Беларусі было 621 чалавек, або 30,0%, дастасоўваючы наш метад (працэнт загінуўшых і памершых адпавядае працэнту рэшты ўзброеных сілаў) атрымаем 10 534 жаўнераў польскага паходжання й 24 534 жаўнераў Беларусаў, або 70,0% усіх ураджэнцаў Беларусі. Гэта – лічба мінімальная.

Другой крытэрыяй ёсьць падзел на сельскае й гарадзкое насельніцтва, крытэрыя часта тарнаваная якраз да ўстанаўленыня этнічных судносінаў у Беларусі. Як вядома, у Захадній Беларусі сельскае насельніцтва амаль поўнасцю складалася зь Беларусав. У той час, як гарады былі "чужыя" бо іх жыхары – гэта Жыды, Паліакі, Расейцы й іншыя нацыянальнасці, хоць у іх было шмат і Беларусаў. У працэнтах гэта выглядала наступна: 85,1 % сельскага насельніцтва й 14,9 % гарадзкога (19). Калі мы дастасуем гэтага працэнты і ў нашым выпадку дык атрымаем, што на 35 112 ураджэнцаў Беларусі 29 880 выпадае на Беларусаў і 5 232 на Паліакаў. Гэта лічба сярэдняя й найбольш праўдападобная. Яна будзе амаль што ідэнтычная, калі мы возьмем сярэднюю з усіх трох крытэрыяў: 29 151.

З ВАЖАЙ

Калі-ж ідзе пра лік загінуўшых і памершых Беларусаў, жаўнераў Польскіх Узброеных Сілаў на Захадзе, дык тут справа даволі простая, бо па-першое маем канкрэтныя даныя адносна агульнага ліку, зъмешчаныя ў сьпісе й намі ўстаноўленыя як "ураджэнцы Беларусі". Па-другое, ведаем цяпер сярэдні працэкт, які складалі Беларусы – 83,0. Такім чынам, сярод загінуўшых або памершых жаўнераў Польскіх Узброеных Сілаў на Захадзе было 1716 Беларусаў, наших братоў і суродзічаў. Гэта – лічба мінімальная, бо, напрыклад, у змаганьні за Монтэ Касыно найбольшая страты мела 5-я, найбольш беларуская па складу дывізія, пра што гавораць навет і польская аўтары (20). Не забывайма, што да ўстаноўленай лічбы Беларусаў, жаўнераў Польскіх Узброеных Сілаў на 1 ліпеня 1945 году, мусім дадаць і тых, што загінулі або памерлі. Такім чынам мы атрымаем канчатковы лік: 30 867.

Дык вось гэтага апошняга ліку мы і мусім прытрымояўца гэтак у навуковых працах, як і наагул у інфармацыйных праўдзел Беларусаў у Другой Сусветнай Вайне, асабліва-ж у змаганьні ў Італіі й на заходніх франтох. Ды ня толькі прытрымояўца, а съведама пашыраць сярод сваіх і чужынцаў. Гэта – наш нацыянальны абязяждак.

Адносна-ж могільнікаў і наагул месцаў пахаванья загінуўшых і памершых, "Сыпіс" падае дакладныя даныя ў тыму патрэбна адно часу, каб усе даныя перагледзіць, прааналізаць і падаць да ведама, што пры Божай помочы ў будзе зроблена ў недалёкай будучыні.

З Н О С К I

1. БСЭ, т. 8. Партызанцы прысьвечаныя значнай часткай гэтага тому. Абшырная бібліографія працаў, артыкулаў, зацемак, мэмуараў і т. п., гл. б. 270. Гл. таксама Т. Горбунов "Героическое прошлое белорусского народа", Мінск, 1945. На б. 3 аўтар гаворыць пра ўклад беларускага народу ў разгроме гітлераўскай Нямеччыны і пра тое, што "больш міліёну жаўнераў і афіцэраў Беларусаў змагаліся на ўсіх франтох Вялікай Айчыннай Вайны (читай савецка-нмецкай вайны).

2. Уся пасъляванная пропаганда перапоўнена падобными цьверджаньнямі. Для прыкладу гл. Д. Радзюк "Па шляху вялікіх уздымаў", Мінск, 1958, б.б. 63-80 або П. Липіло "КПБ організатор і рукаводзітель партызанскага двіжэння в Беларуссии в годы Великай Отчественнай Войны", Мінск, 1959, б. 259.

3. БСЭ, т. 5, б. 172. Гаворачы пра падзею Другой Сусветнай Вайны ў Італіі, піша, што "у Гарыбалідзійскіх брыгадах было каля 5 тысяч савецкіх грамадзян, у тым ліку Беларусы". Гэта ўсё. Пря Монтэ Касыно – ні слова. (гл. БСЭ, т. 7, б. 291, дзе трэба было-б гэтага спадзявацца).

4. Кастусь Акула, "Змагарныя Дарогі", аповесьць, Таронта, 1962, 587 бач.

5. В. Сенкевіч, "Пачажкі ЗВББ" (Да трэціх угод-хаў заляжэння арганізацыі), "На шляху", № 9, 1950, б.б. 2-3. Пря пагодзе трэба спрастазаць даныя: там,

дзе сказана, што "Канфэрэнцыя паасобных асарадэць-дэял 3-й і 5-й дывізій адбылася 4-га сакавіка 1945 г. у Модэне", павінна быць "4-га сакавіка 1946 г.", бо сама Баленія была занята толькі 21-га красавіка 1945 году, а Модэна знаходзіцца на поўнач ад яе. Тое самае тым, дзе гаворыцца пра з'езд праdstаўнікоў у Лёндане. Заміж "у верасьні 1945-га", павінна быць "1946-га". Падобна з датай 1-га Зезду ЗВББ: павінна быць 16.1.1947 г., а не 1946, як памылкова падана праз недайлду.

6. Там-жа, б. 3. Крыху ўспамінае пра гэта і К. Акула. On. цыт. б. 579.

7. 'Wykaz Poległych i zmarłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Obczyźnie w latach 1939-1946'. Wyd. Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, Londyn, 1952, 370 str.

8. Існуе розьніца ў падлічэнні між аўтарам гэтых радкоў і аўтарамі "Сыпісу". Пры шматразовай праверы выявілася, што ў "Сыпісе" некаторыя прозгнішчы фігуруюць два разы, што было выэлімінавана. Часамі аўтары проста памыляюцца з прычыны посьпеху або недайлду.

9. У дужках падаюцца даныя паводле "Сыпісу" там, дзе існуюць разыходжаньні ў падліку. Агулам розьніца ў 80-х асобах.

10. S. C. 'Jubileusz Dywizji Karpackiej', 'Dzieńnik Polski', 22.4. 1977.

11. Гл. "Сыпіс", бб. 1-3 і 11-17

12. БСЭ, т. 8, б. 505; Zygmunt Stermiński, 'Zakusy Stalina na 5 Dywizje', 'Tydzień Polski', 12.12. 1970; Ignacy Klibanski, 'Ilu Polaków deportowano, ilu wróciło, ilu zostało w Rosji?' 'Tragiczny bilans zbrodni sowieckich', 'Dzieńnik Polski', 14.5. 1956. 'Dzieńnik Polski' 1.8.1958 падае 114.500

13. 'Wykaz', б. 9-10. Аўтары базуюцца на працы: Andrzej Liebich, 'Na obcej ziemi' (Polskie Siły Zbrojne, 1939-1945), Londyn, 1947.

14. Пад "этнаграфічнай Беларусі" разумеецца (адносна Зах. Беларусі): перадваенныя ваяводствы (адміністрацыйны падзел 1921-1931 гг.) Віленскае, Наваградзкае, Палескае (без Каменъ-Кашырскага павету) і наступныя паветы Беластоцкага: Аўгустоўскі, Беластоцкі зь местам Беласток, Бельскі, Горадзенскі, Сакольскі й Ваўкавыскі. Шмат жаўнераў паходзіла зь іншай тэрыторыі Беларусі.

15. Мікола Волаціч, "Насельніцтва Заходній Беларусі і яго перасяленне між сучаснай Польшчай і БССР" "Беларускі Зборнік", №4, бб. 5-40; Андрэй Багровіч, "Жыхарства Беларускага ССР у съвяце перапісу 1959 г." "Запісы", кн. 1, Мюнхэн, 1962, бб. 9-88, асабліва б. 52, 58-63. Пря тое, як Палакі праводзілі перапіс у Беларусі, гл. MacCallum Scott, Beyond the Baltic, London, 1925, бб. 241-242. Ацэнка польскіх перапісаў: E. W. Polson Newman, 'Britain and the Baltic', London, 1930, бб. 139-141.

16. 'Eastern Poland', ed. by The Polish Research Centre, London, 1941; 'Za linia Curzona i w Rosji przebywa 4-6 mil. Polaków', 'Dzieńnik Polski', 6.1. 1956, 'Skarga Polaków z Ziemi Wschodnich. Krzywdzące traktowanie w t.zw. Republice Białoruskiej', 'Dzieńnik Polski', 6.6. 1958 i інш.

17. Мікола Волаціч, оп. цыт., б. 33

18. Найлепш можна было пераканацца пра гэта ў час праваслаўных богаслужбаў у II-м Корпусе ў Італіі, на якіх можна было сустрэць ад лейтэнантаў да палкоўнікаў, што гаварылі на чысьцюсенькай беларускай мове ѹ беларускасці зусім ня цураліся. Былі Беларусы ѹ сярод генэралаў, прынамсі яны былі беларускага паходжання, пра што самі гаварылі ѹ кавет ганарыліся. Сярод іх ген. М. Кукель (гл. "Tydzień Polski", 25. 8.73), ген. Н. Сулік, родам з Сакольшчыны, ("Tydzień Polski", 2.2. 1974) і ген. Я. Верабей ("Tydzień Polski" 5.7.1975).

19. 'Concise Statistical Year-Book of Poland', Sept. 1939 – June 1941, Published by The Polish Ministry of Information, Glasgow, 2nd ed. 1944, б. 4.

20. "Wileńska", Wyd. 'Sitwy', Rzym, 1946, б.31.

СВЯТОЙ ПАМЯЦІ

АЛЕСЬ САЛАВЕЙ

выдатны беларускі паэта, адыйшоў у вечнасць 22-га студзеня сёлета ў Мэльбурн, Аўстралія й пахаваны на мясцовым беларускім могільніку.

УЛАДЫСЛАЎ РЫЖЫ - РЫСКІ

памёр у Нью Ёрку 2-га сакавіка сёлета. Удома нябожчык прыкладу многа намаганьняў для арганізаванья Беларускай Незалежніцкай Партыі. На эміграцыі займаўся навуковымі й рэлігійнымі справамі.

ЭМАНУЭЛЬ ЯСЮК

ведамы вайсковы, грамадзкі й рэлігійны дзеяч. Памёр 10 сінегня летась. Паходзіў зь вёскі Жухавічы ў Наваградчыне.

Блізкіх адыйшоўших выражаю щырае спачуванье.

БЕЛАРУСЬ IX НЕ ЗАБУДЗЕ!

НЯХАЙ ІМ ЛЕГКАЙ БУДЗЕ ЧУЖАЯ ЗЯМЛЯ!

Камітэт Суслоў Быўших Беларускіх
Вайскоўцаў

"ПАРТЫЗАНСКАЕ МІЖСЛОУЁ"

Нядайна трапіла мне ў рукі кніжка "Партизанскае Міжслоуё" В. К. Якаўленка, выданая ў Маскве Палітіздатам у 1976 г.

Апісваючы сваю дзейнасць, аўтар згадвае ѹ пра Моталь і ваколіцы. Ён вачавідна маніць, калі піша: "Так як з пачатку акупацыі, фашистская камендатура нікога ня выпускала з гарадзкога пасёлку (Целяханы – М.) без асаблівага пропуску. Гэткі пропуск можна было атрымаць, але не за малую аплату... маркамі або прадуктамі" (бач. 249). Мне асабіста даводзілася быць у гарадзкім пасёлку Целяханы некалькі разоў зімой і летам у 42-43-м гадох. Ніякага пропуску ніхто мне ня выдаваў дык ніхто не дамагаўся яго ад мяне. Тым балей, што праз увесну час нямецкая акупацыя ніякае пасады я не займаў ані Немцам ня служыў. Мне ня прыходзілася навет пра нешта падобнае чуць. Адылі ёсьць праўдай, што, калі прыйшлі да нас Расейцы ў 1939 годзе, яны загадалі насельніцтву бяз пашпарту далей за 30 км. не аддаляцца. А пашпарты толькі "свайм" людзям выдавалі.

Аўтар піша: "А 24 сакавіка (1944 г. – М.) каля Янова ... падарвалі павозку з акупантамі, што вярталіся зь недалёкай вёскі зь яйкамі, курамі, малаком, хлебам" (бач. 255). Папершае, акупанты выїжджалі на сустрэчу з бальшавіцкімі бандамі, а не на рабунак. Падругое, Немцы рабавалі насельніцтва іншым спосабам. Калі патрабавалі нейкія даставы, дык даручалі солтысу съпісак запатрабаваньня й загадвалі яму даставіць усё на вызначанае месца. Солтыс хадзіў па гаспадарох і передаваў ім нямецкі загад.

Былі выпадкі, што адзін ці двух Немцаў падхапілі курыцу ці забегліся ў хату ды прасілі ў гаспадыні яец або малака. Але ёсьць праўдаю, што бальшавіцкія бандыты безаглядна рабавалі насельніцтва й забіралі апошніяе, не звяртаючы ўвагі ці яно мае што ёсьці або ў што апрануцца.

А вясною 1944 году ня было ўжо ні яйкаў, ні курэй, а пагатове ня было кароў і малака.

Аўтар піша: "На працягу трох дзён, на гладзячы на вялікую перавагу ў сілах, усё-ж такі гітлераўцы не змаглі заўладзець Мотalem" (бач. 256); і далей прашагвае: "7 красавіка пастаноўлена было апусыць Моталь, а драўляны мост цераз Ясельду спаліць" (бач. 257).

Дэкладней пра гэты "бой" апісана ў "Зважай" № 4, бач. 4. Мост быў падпалены й цалкам не згарэў у той самы дзень, перад тым, як Немцы палілі Моталь. БелСЭ у дапісцы "Моталь", бач. 294, т. 7, піша: "5.4. 1944 вёску часткова спалілі ням.-фаш.". Таго-ж самага дня, перад зымярканнем, Немцы ад'ехалі да Янова. У лютым партызаны змабілізавалі маладых мужчын, ды пасялілі навабранцаў на мяжы мініцкага балота й тышкавіцкай сенажаці. Адтуль мы глядзелі, як гарэў Моталь. Над мястэчкам угору ўзносіліся чорныя клубы дыму, а полымя высалопівалі чырвоныя языкі з харомаў. Пад вечар з'явіўся да нас Ян Каліец і два саветчыкі.

У суботу вечарам, перад Вербнай Нядзеляй, 8-га краравіка, у часе адправы Ян Каліец загадаў нам ісьці да вёскі Тышкавічы, узяць коні й вазы ў гаспадароў ды ехাচь у Моталь па цэглу. Навошта была патрэбная тая цэгла, ня ведаю. Раніцай, на Вербную, мы былі ў

Моталі. Усіх было калі восем хурманак. Пра ніякі трохдзённы "бой" ніхто з маталян ня ведаў. Адкуль аўтар выссаў тры дні бою, толькі яму ведама. Хоць маною, але трэба пахваліца.

Аўтар піша: "На сьвітаны 10 красавіка, згрупаваўшы на невялікім адrezку вялікія сілы й дзясяткі танкаў, гітлераўцы атакавалі Моталь. Але там ужо ня было партызанаў" (бач. 259). Праз уесь час нашага пастою ў Моталі на Вербную Нядзелю 9 красавіка было спакойна. Мы заладавалі на вазы цэглю й пасъля паўдня вярталіся ў мініцкія балота. Па аднэй хурманцы, асьцярожна па абсмаленым масыце, перабраліся на левы бок Ясельды. Пад'яжджаючы да вёскі Тышкавічы, мы ззаду за намі пачулі ўзрывы. Настала паніка. Нашы "героі" партызаны зьніклі. Мы былі, як на далоні, на вачох Немцаў. Усяго паўтара кілямэтра нацянькі ад Мотала.

Выехаўши за Тышкавічы, мы пакінулі запрэжаных коней у вазох з цэглай, а самі пехатою ўцяклі ў свае балотныя зямлянкі. Калі я браў каня ў тышкавіцкага дзядзькі, дык абяцаў яго вярнуць. Думаю, што конь да гаспадара вярнуўся. Мы ўжо балей ня бачылі сваіх начальнікаў партызанаў. Многа "новабранцаў" не вярнулася ў мініцкія балоты, іншыя-ж вечарам і ўначы пайшлі сваей дарогай.

Немцы занялі спалены Моталь пасъля паўдня на Вербную Нядзелю, 8 красавіка, бязь ніводнага выстралу. Ніякага бою, ані супраціву "гітлероўцам" партызаны ня ставілі.

У панядзелак рана, 10 красавіка, Немцы пачалі щупаць нас гарматамі. Пасъля некалькіх гарматных стрэлаў ўсё заціхла. Ніякіх выстралаў аўтаматаў або стрэльбаў ня было чуваць. Партызаны, на чале з камандзерам Янам Калільцам, уцяклі ў глыб Спораўскіх балотаў.

Аўтар піша (бач. 259): "11 красавіка... ў сяле Тышкавічы гітлероўцам удалось гарматным агнём і нападам танкамі зламаць абарону". Якая была патрэба ламаць абарону, якой у запраўднасці зусім ня было? На заход, поўнач і ўсход ад вёскі Тышкавічы адразу пачынаюцца непраходныя балоты.

Далей аўтар выдумляе (бач 259): "На наступны дзень гітлероўцы павялі наступ на Мінічы. Першы наступ варожага батальёну быў адбиты. Зутычка, як на рэдкасці, была заўзятая. А потым пайшлі танкі на нас".

Хлусьні Якаўленка паверыць можа той, хто ня ведае данае мясцовасць. Трэба-ж мець на ўзвaze й пару году. Вясна, саме разводзьдзе. Вада залівала прастору – нізіну ад Мотала да Тышкавіч 1,5 км і левы бераг Ясельды на паўкілямётра. Мост перац раку быў моцна пашкоджаны. Якім цудам нямецкія танкі маглі працацца праз раку, дзе глыбіня вады, у туую пару, сягала трох і больш мэтраў? Бускі мост, пяць кілямётраў ніжэй, таксама быў узарваны.

Мінічы – гэта ня вёска. Такая вёска ня існуе. Гэта калішні маёнтак пана Пулаўскага. Панская палацу ў Мінічах ня было, бо ўласнік жыў у Варшаве. Маёнткавыя харомы знаходзіліся на востраве мініцкіх балот, прыблізна 4 км на поўнач ад Тышкавіч. На разводзьдзе ў многіх мясцох трэба было бродам брысьці. Сам аўтар апісвае, як іхная "брыгада" брыла ў вадзе, а раненых вязалі ў лодках (бач. 261-63). Тады ў нямецкія танкі мусілі брысьці. Паводле словаў аўтара, "яна (брыгада – М.) ішла на ўсход, Мінічы былі на

левым баку" (бач. 263). Відаць, што яны прабіраліся між Мінічамі й Тышкавічамі. Гэтта вылазіць шыла зь мяшкі пра "заятыхі баі й гітляроўскія танкі".

Вярнуся крыху назад. У панядзелак, 10 красавіка, як нямецкія гарматы сціхлі, нас, чатырох "партызан", накіраваліся на возера Мульне, якое знаходзіцца на ўсход ад Тышкавіч. Мы ня блудзілі, бо гэтая мясцовасць ведамая нам з маладосці. За возерам у лесе мы пераначавалі. У аўторак, 11 красавіка, мы падыйшли да Бору (лесу), але прабрацца ў Моталь баяліся. Усюды было ціха. У сераду, 12 красавіка, мы падыйшли да Тышкавіч. Па дарозе спаткалі тышкавіцу, які казаў, што Немцы адпускаюць усіх, хто вяртаецца з балота. У вёсцы Тышкавічы ня было ні Немцаў, ні бальшавіцкіх бандытаў. Ня пытаючыся нікога, мы ўзялі лодку й вадою, калі паўкілямётра перабраліся на правы бок Ясельды. У Дзедавічах Немцы адпусцілі нас дамоў.

У Моталі ня было нямецкіх танкаў, пра якія піша Якаўленка. Былі толькі лёгкія гарматы й мінамёты на беразе возера, накіраваныя на мініцкія спораўскія балоты.

Немцы мелі вайсковыя вазы, якімі маглі ехаць па сушы й вадзе. Яны пробавалі прабрацца праз возера, але вярталіся назад. На другім баку возера мясцамі было мала вады, але балоцістое дно.

Аднак-жа праўда выйшла наверх. Аўтар піша (бач. 263): "Між Гошчам і Тышкавічамі брыгада схавалася". Бо між Гошчам і Тышкавічамі знаходзіцца непраходныя Спораўскія, Мініцкія і Аброўскія балоты.

Маталянін

Ад Рэдакцыі: Артыкул Маталяніна хіба-ж не патрабуе каментараў. Аўтар паказвае некаторыя памылкі ў кнізе аднаго бальшавіцкага "героя". Гэтая хлусьня, як правіла, выступае скрэзь у падсвецкай "дакумантайной літаратуры" пра "гераічнае мінулае". Тоё самае з'явішча і ў энцыклапедыях. Вось, як прыклад, адзін з нашых чытачоў піша: "Пра партызансскую брыгаду Каstryчнік (БелСЭ, том 8, бач. 209) пішацца: "На шашы Дзісна – Лужкі спалілі 12 мастоў".

Наш чытач паясьняе: "На дарозе Дзісна – Лужк адзін большы мост быў на рацэ Аута ў Млынарове. Яго спалілі. Рэшта мосцікаў, калі ў былі зьнішчаныя дык яны былі на малых канайках і іх мастамі ня лічылі.

Есьць у гутарковай мове выражэнне "хрэн на посным маслье". Прыклад вось з гэтymі мастамі, – дый ці мала такіх прыкладаў! – як нельга лепш характарызуе, як бальшавіцкія антынародныя бандыты будуюць сваё "гераічнае мінулае" на "хрэне на посным маслье".

ВІШУЕМ МІКОЛУ НІКАНА
нашага выдатнага й адданага для беларускай ветэранс-
кай, грамадзкай і рэлігійнай справы
Суродзіча, якому споўнілася 70 год

сёлета 3-га студзеня

Доўгіх год плённага й творчага жыцця, добрага
здароўя, Дарагі Сябра!

КСБВ

ЗВАЖАЙ

7

ЯКОЕ ТВАЁ ПРОЗЬВІШЧА?

Мы съведама, із зразумелых прычынаў, съцеражэм гістарычныя назовы беларускіх гарадоў, мястэчкаў, рэк ці вазёраў. Ніхто з нас ня ўжывае Мінск заміж Менск, Брэст заміж Берасьце ці Гродна заміж Горадня. Чужы хлам зьнікне разам з чужой акупацыяй нашай бацькаўшчыны.

Гэтаксама людзі запраўды духова вольныя й съведамыя свае чалавече годнасці цэніць і свае прозвішчы. А як робім мы?

Тэму гэтую наважыўся я закрануць пасля доўгіх ваганьняў. Паколькі памяць падказвае, ня дыскутавалася яна ў прэсе ні на бацькаўшчыне, ні на эміграцыі. І зразумела чаму, калі возьмеш на ўвагу нармальныя зносіны зь людзьмі. Хто-ж хоча непатрэбна нажываць сабе няпрыхільнікам? Тэма гэта, магчыма, адпавадала-б у які навуковы часапіс, калі-б яе разгледзеце поўнасцю. А мае спасыяроті, з розных мяркаваньняў, вельмі агульныя. Усё-ж спадзяюся, што зацікаўленыя чытачы адгукнуцца й выкажуць свае думкі.

Кагадзе, у доме свайго прыяцеля даводзілася мне знаёміць двух людзей. Ведамы украінскі пісьменнік Улас Самчук, пачуўшы прозвішча, сказаў: — Мікала-енко? А якім чынам у вас украінскае прозвішча?

Я спадзяваўся, што Мікалаенка ветліва вытлумачыць Самчuku, што, прайдападобна, некалі нейкі самавольны ўраднік замяніў канцавое -а на -о ѹ што ягонае прозвішча зусім ня украінскае, бо ѿ Беларусаў шмат прозвішчаў з канчаткамі на -а. Ажно не. Гэны чалавек адно сказаў, што ён ня ведае, чаму яго прозвішча ўкраінскае, бо сам ён Беларус. Я пачырванеў з сораму.

Запраўды, калі-б хто з нашых навукоўцаў узяўся, прыкладна, паводле гарадзкога реестру вызначыць колькасць Беларусаў, скажам, у Тароньце, высілкі ягоныя былі-б дарэмныя. Бальшыня наших людзей, — мякка гаворачы, — "прыстасавала" свае прозвішчы на чужы, нябеларускі лад.

Адкуль і дзе гэта пачалося? У бальшыні выпадкаў, відаць, вінаватыя нашы акупанты. Стагодзьдзямі гаспадараць ѿ нашым дому, падтасоўвалі яны нашы прозвішчы пад свае моўныя асновы. Справа тут ня толькі ѿ съмехатворным тлумачэнні, наводзя *Дуб* — *Домб*, *Бяроза* — *Бжоза*, ці *Зубіла* — *Зэмбіло*, але найбольш пачярпела, як правіла, наша моўная аснова *аканьня і яканьня*. *Сасноўскі* зрабіўся *Сосновскі*, *Пятроўскі* — *Пётровскі* й г. д. І сяньня на бацькаўшчыне, што ёсьць пад акупацыяй некалькіх чужых рэжымаў, магутныя ўраднікі, ня пытаючыся нашых суродзічаў, выкрыўляюць іхныя прозвішчы паводле чужых нормаў.

Зусім накш выглядае справа на эміграцыі. Ні ѿ англамоўным съвеце, ні ѿ Францыі, ні ѿ Нямеччыне, — калі ўзяць галоўныя краіны нашага пасялення, — ніхто не зацікаўлены ѿ съведамым выкрыўлянні ці перай-начваньні наших прозвішч.

Дык дзе прычыны таго, што ці не бальшыня наших прозвішчай нясугучная з правіламі нашае мовы? Можна сказаць, што некалі ўдома гэтак запісалі ѿ дакументах ды так і асталося. Зразумела. Але хто-ж табе забараняў у спрыяльны час легальна правесці зъмену ѹ чужы гвалт выправіць? Ці тут простае неразуменне, ці звычайная лень?

Нядайна сустрэў я знаёмага. Завецца Саўка. Папрасіў ягоны тумар тэлефону. Чалавек лацінкай на картцы напісаў сваё прозвішча "Совко".

Саўку льга такое дараваць. Ен малаадукаваны, ды робіць гэта, пэўне-ж, па старой "традыцыі". Ніколі, магчыма, яму ѿ галаву ня прыйшло, што беларускае "Саўка" мае ѿ Канадзе ня меншыя права грамадзянства, чымся скалечанае "Совко".

Цяжкі зразумець інтэлектуалаў, што свае прозвішчы съведама калечуць. Чым д-р Сядура матывуе тое, што ѿ амэрыканскім съвеце называе сябе "Сэдуро"?

Некалі давялося мне трymаць лістоўныя зносіны з д-рам Янам Пятроўскім. Рыхтаваў ён да выдання дыялёгі Плятона. Паўстала пытанье транскрыпцыі некаторых грэцкіх прозвішчаў у беларускай мове, у прыватнасці *Сакратас*. Перапіска цягнулася доўга, бо справа гэта больш скамлікаваная, чымся каму можа здавацца. Я трymаўся апініі, што "*Сакратас*" аbjыўся ѿ навет у беларускай паэзіі дый наагул у літаратуры дык можна было-б яго так і пакінуць. Д-р Пятроўскі настойліва суліў арыгінальнае грэцкае "*Сократас*". Гэна абмена думак мне наапошку так надакучыла, што пад яе ўплывам нарадзіўся наступны вершык:

Адзін наш доктар тэалёт
пастанавіць ніяк ня мог,
пісаць *Сократас* ці *Сакрат*.
Зусім ня жартачкі тут, брат,
а справа прынцыповая
і вельмі-ж навуковая!

Піши *Сократас*, *Сакратас*,
людзей загоніш у канфуз,
а тое ўцёртае *Сакрат*
упякаў нам "старэйшы брат".
Дык як Плятона дыялёгам
на Беларусь знайсці дарогу?

Наш доктар, небарака,
так із тропу збліуся
у навуковай пушчы,
што прозвішча сваё
забыўся зъбеларушчыць...

Тут, выглядае, трэба паясьніць. Д-р Ян Пятроўскі ѿ беларускіх працах і ѿ друку ўжывае "*Пятроўскі*", але ѿ англамоўных публікаціях і, пэўне-ж, у сваіх дакументах піша "*Пётровскі*". Ці гэта Амэрыканцы яго да гэтага змусілі? А калі так, дык чаму вунь аж пры самым прэзыдэнце адзін містэр Бжэзінскі захаваў сваё польскае *бжэ*, хоць у ангельскай мове няма такіх сугукай?

Мне, грэшнаму, здавалася, што калі мы сур'ёзна эмагаемся за вызваленне паняволенай бацькаўшчыны, дык сваю беларускасць на эміграцыі мы павінны дэманстраваць ня толькі адданай працай для народу ѿ няволі, але й сваймі, захаванымі ѿ беларускай форме, прозвішчамі. Усе-ж іншыя нацыі так робяць, прынамсі ѿ тых краінах дзе мы, выгнанцы, жывём.

Але вось глянцце на наступныя прозвішчы:
Горошко, *Сэдуро*, *Курылло*, *Сынежко*, *Коваленко*, *Коблко*, *Совко*, *Сурвіла*, *Голяк*, *Мерляк*, *Пётровскі*, *Корженевіч*...

(Канец на 8-й бачынке)

РАЗЗБРАЕНЬНЕ ЦІ ПАДРЫХТОВЫ ДА ВАЙНЫ?

Міжнародны тэарызм, ініцыяваны й успамаганы камуністычнымі краінамі, апошнім часам адцінуў на задні плян праблемы намаганьняў для агульнага раззбраенія. Памятайма, што гэтак званы дэтан, ці адпружанье на моцы падпісанасе ў Гельсінках умовы, быў зманітаваны якраз на моцы спадзяваньняў пра рэдукцыю ці балянс атамнае зброі такіх супэрсаўдай як Злучаныя Штаты Амэрыкі й Савецкі Саюз.

Што-ж сталася пасля падпісання ўмовы, г. зв. САЛТ 1 пяць год назад, умовы, што мела быць аднай з трох для забясьпечаньня поўнага балянсу атамных сілаў? Тэрмін гэнае ўмовы скончыўся ўвосень летася і ад таго часу ў перамовах ніякага прагрэсу.

Карэннем няўдач у перамовах пра раззбраеніе ці рэдукцыю сілаў ваеных ёсьць неадолькавы падыход да пытаньня ліквідацыі вайны з боку дзяржаваў НАТО й ЗША з аднаго боку а Варшаўскага Пакту й СССР з другога.

Магчымасць выбуху вайны забясьпечаная тады, як адзін бок шмат сільнейшы за другі. Яшчэ Чэрчыл ненікалі гаварыў пра гэтак званы "балянс тэору", накштукі — раўнавагу атамных сілаў, якая мела-б мір забясьпечыць. Запрады, калі-б вайна мела зынішчыць усіх і ня было-б пераможцаў, дык навет самыя зядлыя бандыты — маскоўская камуністычная антынародная кліка — маглі-б мірна жыць навучыцца. Магчымасць агульнага самагубства ў выпадку атамнае вайны — дактрына МАД (забясьпечанага супольнага зынішчэння) — доўгі час кіравала амэрыканскай ваенна-палітычнай думкай. Амэрыканцы лічылі, што атамнае вайны ніхто ня выграе, дык дастаткова ўтрымліць балянс атамных сілаў, каб забясьпечыць мір.

А што-ж думалі й думаюць валадары Крамля?

Варта паслухаваць маршала Крылова: "Імперыялістычны ідэялёгі спрабуюць усыпіць пільнасць народаў съвету сваій пропагандай, што ў будучай атамнай

ЯКОЕ ТВАЕ ПРОЗВІЩА?

(Заканчэнне?)

Лісту можна было-б прадаўжаць.

Вышэйзгаданы верш я некалі пераслаў Юрку Віцьбічу й прасіў, каб не распаўсюджваў. Усё-ж ён, відаць, ня вытрымаў, бо дайшло неўзабаве да маіх вушэй, што некаторыя "аўтарытэты" распытвалі пра маё запрадынае прозвішча.

Гэтта паясьнію. Іх у мяне два: адно калішніе й другое цяперашніе. Раней я называўся *Качан*. Трапіўшы ў хайрусьніцкую армію ў Італіі й ведаючы, што давядзенца йсыці на фронт, з прычынай бяспекі легальна зъмяніў сваё прозвішча на новае — *Акула*. Першага ніколі ня выкryўляў на "*Кочан*", а з другім ніколі не прыстасоўваўся пад нейкае "*Окуло*". Справа простая: лічу такое прыстасаванье шкодным.

Наапошку хачу перапрасіць усіх суродзічаў, якіх прозвішчы, ня з дрэнай волі, ужыв дзеля прыкладу ў гэтым вельмі агульнym артыкуле. Мяркую, што мы съведама ці нясьведама шкодзім самім сабе й нашай беларускай справе. с

К.Акула

вайне ня будзе пераможцаў. Іхныя фальшывыя цвердзаныні пярэчаць аб'ектыўным правом гісторы... Перамога ў вайне, калі імпэрыялісты яе зачнуць, будзе на баку сацыялізму съвету".

З выказваньняў іншых верхаводаў і самога Брэжнёва вынікае, што кіраўнікі маскоўской каляніяльнай імпэрыі ня толькі атамную вайну лічаць магчымай, але й мяркуюць, што яе можна выйграць.

Разьведка паведамляе, што ў Савецкім Саюзе і ў камуністычным Кітai плянава будуюцца проціатамныя сховішчы й пытаныні цывільнае абароны паставлены на высокі ўзровень. Некаторыя рызыкуюць такія працоўты, аснованыя на цяперашніх падрыхтаванасці да атамнае вайны, што калі-б вайна адбылася, дык Амэрыканцы страцілі-б палову свайго насељніцтва а Савецкі Саюз адно пяць процентаў. Жах падумаць!

Усё-ж нельга забывацца пра маскоўскі прымітывізм і стаўку на сілу. Калі навет атамную вайну можна выйграць, дык чаму-ж да яе не падрыхтавацца і не пачаць? А на міліёны ці міліяды людзкіх ахвяраў згодна маскоўскіх "правой гісторыі" напляваць можна.

Прыгадвацца ведамы жарт. Аднойчы палярныя ледавікі пачалі таяць і навукоўцы прадоказалі, што за шэсцьць месяцаў вада затопіць уесь жывы съвет. Рэлігійныя пастыры пачалі рыхтаваць сваіх авечак да сустрэчы з Тварцом. Адно жыдоўскія празадыры сказали сваім: "Жыды з цэлага съвету! Вы маеце шэсцьць месяцаў, каб навучыцца жыць пад водой!"

ТРЭЦІ ЧАРОДНЫ
БЕЛАРУСКІ ФЭСТЫВАЛЬ

З прыемнасцю даведваемся, што як і на працягу двух апошніх гадоў, сёлета, 20-га травеня, у Цэнтры Мастацтваў Штату Нью Джэрзі ў Голмсдэл адбудзеца Трэці Беларускі Фэстываль.

Мінулыя два фэстывалі, дзе Беларусы Амэрыкі маглі вольна дэманстраваць сваё мастацтва, прынесly нам вялізарныя здабыткі.

Важна, што ў гэтых фэстывалах Амэрыканцы й Канадыцы бяруць масавы ўдзел. Дык і сёлета, для добра падтрыманыя беларускай культуры й нашага паняволенага народу, мы мусім гэты фэстываль падтрымаць.

ФОНД "ЗВАЖАЙ"

Ад 3-га кастрычніка летася да 3-га сакавіка сёлета падпіскі, ахвяраў і продажы на "Зважай" атрымана:

С. Гох — 17.53 дал., І. Каваленка (з продажы) — 17.36, П. Г. — 16.35, З.Б.В. Б. — 84.60, Я. Сажыч — 5.50, А. Маркевіч (з продажы) — 15.00, Л. Т-ч — 25.00, Б. Рагуля — 5.00, А. Трусаў — 21.80, К. Акула — 5.00, В. Наўбіцкі — 2.00.

Разам — 215.14 канад. даляраў.

Усім ахвярадаўцам вялікае дзякую!